

BOSNA U OSMANISTIČKOM FOKUSU: PARALELE JUGOSLOVENSKOG I POSTJUGOSLOVENSKOG PERIODA

Apstrakt: *Više od četvrt stoljeća nakon međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine kao samostalne države van Jugoslavije, primjeren je period za uporednu analizu historiografskih rezultata. U ovom radu pažnja je posvećena osmanističkoj obradi bosanskog prostora u različitim društvenim okvirima, finansijskim i kadrovskim kapacitetima, afinitetima i ideološkim usmjeravanjima. Neke oblasti naučnog rada su, naravno, imale prirodan slijed aktivnosti, u nekim je nužno moralo doći do prilagođavanja, dok su pristupi i fokusi na nekim poljima razvili posve nove oblike u duhu savremene osmanistike. Planirano izlaganje je zbir praktičnih iskustava na polju osmanističkog rada kako u jugoslavenskom tako i postjugoslavenskom periodu.*

Ključne riječi: *Osmanistika, Bosna, historiografija, Jugoslavija.*

BOSNIA IN FOCUS OF OTTOMAN STUDIES: PARALLELS OF THE YUGOSLAV AND POST-YUGOSLAV PERIOD

Abstract: *More than a quarter of a century after the international recognition of Bosnia and Herzegovina as an independent state outside of Yugoslavia, a period for a comparative analysis of historiographic results is appropriate. In this paper, attention is devoted to the treatment of Bosnian territory in various social frameworks, financial and personnel capacities, affinities and ideological orientations. Certain areas of scientific work, of course, had a natural sequence of activities, some needed to be adjusted, while approaches and focus in some fields developed completely new forms in the spirit of contemporary osmanism. The planned exhibition is a collection of practical experiences in the field of the Ottoman work in both the Yugoslav and post-Yugoslav periods.*

Key words: *Ottoman studies, Bosnia, historiography, Yugoslavia.*

Inicijalni motiv ovom radu je mudrost sažeta u slijedećem: *Da bi porazio jedan narod, dovoljna je jedna bitka u kojoj ćeš ga pobijediti. Da bi potpuno porobio i potčinio jedan narod, samo mu napiši historiju.*

Bosna je, u svom najširem smislu, bila te sudbine da su joj najviše historiju pisali drugi, iako su pojedini domaći istraživači ugradili jake elemente u strukturu čak i svjetske historije. Prije bilo kakvog govora o tome u kolikoj mjeri i kako su se osmanisti iskazali u istraživanju i pisanju o Bosni u jugoslavenskom i postjugoslavenskom periodu, željela bih da kratko i jasno izdefiniro nešto što mnogi i u struci miješaju.

Prvo, u javnosti se historičarem danas naziva svako ko je iole izašao sa studija historije, a to ne stoji. Zvanje historičara se stiče istraživačkim rezultatima, a ostalo mogu biti školovani nastavnici, profesori historije i sl.

Drugo, koristeći pravo kadra obrazovanog u jugoslavenskom osmanističkom krugu, s razlogom ću ponoviti nešto o problematici semantičkog prerastanja pojma „osmanista“ i pratećih termina.¹ Navest ću jedan slikovit primjer. U predgovoru zborniku izlaganja sa 3. međunarodnog simpozija za predosmanske i osmanske studije, održanog u Sarajevu 1978. godine, stoji da je na skupu učestvovalo - 82 osmanista, turkologa i islamista.² Već i površan uvid u spisak učesnika govori da je na pomenutom skupu, među evropskim, posebno balkanskim istraživačima praktično bilo najmanje historičara, a među njima jedan koji se bavi cijelog života isključivo srpskom nacionalnom historijom 19. stoljeća, Dušan Berić. Nisam sigurna da je potrebno puno razmišljanja da li je Dušan Berić bio osmanista, turkolog ili islamista na tom skupu. Ostalo su uglavnom bili istraživači, najčešće proizašli sa filoloških katedri gdje su učili arapski, turski ili perzijski jezik. Zbog backgrounda pojedinih orijentalista i istraživača koji su završili VIŠT, medresu ili teologiju, ili su svojim širokim obrazovanjem habilitirali i znanja o ogromnoj islamskoj civilizaciji čiji je dio ona osmanska, oni su nazivani sa punim uvažavanjem islamistima, kao stručnjacima u islamskim naukama.³ Dakle, pored toga što su se osmanističkim temama bavili i osmanisti i turkolozi i islamisti u ondašnjem značenju, postojala je i distinkcija značenja pojma osmaniste u različitim vremenskim periodima. Dok se osamdesetih godina prošlog stoljeća, znači, pravila razlika između osmaniste i turkologa, i pored uslovljenosti često istim

---

1 Na to sam skrenula pažnju na Osmom naučnom skupu *Bosanskohercegovačka država i Bošnjaci*, održanom 23. juna 2018. godine. Izlaganje pod nazivom *Historiografski duh, vrijeme i rad u sjeni: Odgovorna misija bosanskohercegovačkih osmanistica* planirano je da se objavi u *Godišnjaku BZK „Preporod“* Sarajevo.

2 *82 ottomanistes, turcologues et islamistes en provenance de 17 pays européens et hors de l'Europe ont participé à cette réunion scientifique*. III međunarodni simpozijum za predosmanske i osmanske studije: Zbornik radova, Sarajevo 18-22. septembar 1978, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 30/1980, Sarajevo 1980, 1.

3 Darko Tanasković je predavao predmete od Arapskog jezika i književnosti, Turskog jezika, Perzijske književnosti, pa do Osnova islamske civilizacije, islama i kršćanstva i dugog niza drugih predmeta, a danas se uglavnom naziva uglednim islamologom ili islamistom. Samo bih vas pozvala da uporedite to značenje riječi „islamista“ sa onim koji se danas rabi u medijima.

obrazovanjem za jedno i drugo, danas je pojam osmaniste sužen samo na historičara osmanskog perioda uz regionalno uočljiv niz neobičnih apsursa. Jedan od njih je najčešći dojam da je osmanistika studij historije sa poznavanjem nešto malo turskog, pa je posljednjih godina čest prizor komisija kod odbrane doktorskih radnji iz oblasti osmanistike gdje kandidat poznaje orijentalne jezike i posebno osmansku paleografiju, a članovi komisije ne. Razlozi su administrativne prirode i rezultat uporne samoizolacije pojedinih katedri. No, to je odvojena tema, a ja ovakvim uvodom želim istaći da kroz svoje izlaganje pod riječju osmanista podrazumijevam osmaniste u najširem smislu, i stručnjake za osmanski period, izvore osmanske provenijencije, orijentalno-islamsku civilizaciju, i općenito historičare novog vijeka i pravnike koji su imali Bosnu u svom naučnoistraživačkom fokusu.

Ideološka uslovljenost razvoja osmanistike u Bosni i Hercegovini, a time i cijele historiografije velikim dijelom je diktirala i okvire u kojima će osmanisti tretirati Bosnu i bosanski prostor. O dugotrajnom otporu akademskog kadra uvođenju nastavnog predmeta historije Bosne i Hercegovine (što se proteglo čak i u periodu nakon rata), o opstruiranju rada na toj historiji, o strahu od predimenzioniranja nacionalne historije naroda Bosne i Hercegovine, o stvaranju „tekovine da se Bosna i Hercegovina od doseljenja Slovena na Balkansko poluostrvo smatra srpskom zemljom“ i drugim pitanjima, pisala sam u studiji „Iskušenja vremena i odgovornost historičara“.⁴ Ne može se reći da osmanisti, historičari, pravnici nisu uočavali sve propuste i namjerna zaobilaženja u historiografiji. „Muslimanski historičari“ su sukcesivno, zdravom kritičkom analizom ukazivali da neka od najvećih imena Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu pokazuju potpuno nepoznavanje historije Bosne i Hercegovine kao svoje domovine čak, a da im vannaučni razlozi trajno onemogućavaju da tu historiju ikad i nauče. Avdo Sućeska je zamjerao na loše obrađenoj historiji Bosne, a naročito historiji bosanskih Muslimana, Mehmedalija Bojić na totalnom ignoriranju ustanaka muslimanskih seoskih masa u Bosni i Hercegovini protiv osmanskog feudalizma u 17. i 18. stoljeću, Mustafa Imamović na tome da je sva *Istorija Jugoslavije* svedena na historiju tri „velike“ nacije (Srba, Hrvata i Slovenaca), a manji jugoslavenski narodi svedeni na uzgredni detalj na fonu „velikih“ historijskih zbivanja.⁵

Zbog širine te problematike, u ovom izlaganju želim istaći karakter i realizaciju samog odnosa bosanskohercegovačkih osmanista prema bosanskom prostoru. Tu se odmah pojavljuje pitanje koje je u regionu hronično najprimjetnije među bosanskohercegovačkim osmanistima: poimanje bosanskog prostora. Najjednostavnije je reći da je Bosna prostor na kojem živi bosansko stanovništvo koje ima svoj jezik. Iako je svaki ovaj pojedini opis dovoljno kod nas problematičan da bude zasebna tema, izdvojit ću nekoliko ključnih oblasti njihovog međusobnog preplitanja u osmanističkim radovima.

---

4 Ramiza Smajić, *Iskušenja vremena i odgovornost historičara*, *Context*, časopis za interdisciplinarnu studiju, Centar za napredne studije, god. 3, br. 2, Sarajevo 2016, 35-76. (dalje: R. Smajić, *Iskušenja vremena i odgovornost historičara*).

5 R. Smajić, *Iskušenja vremena i odgovornost historičara*, nap. 64, 54.

Prvo, među zajedničkim masovno prihvaćenim navikama osmanista jugoslovenskog i postjugoslovenskog doba jeste perspektiva bosanskog prostora iz sadašnjosti sa beskrupuloznom upotrebom naziva države Bosna i Hercegovina kao kontinuiranog tako kompaktnog izraza od najstarijih vremena i nikakvom opravdanošću za period koji se pokušava rasvijetliti. Za primjer se podsjetimo brojnih naslova naučnih i stručnih radova tipa: *Bosna i Hercegovina u srednjem vijeku*, *Bosna i Hercegovina u britanskoj politici od 1857. do 1878. godine*, *Omer Lutfi-paša u Bosni i Hercegovini 1850-1852*, *Bosna i Hercegovina: 1827-1849*. i dugog niza sličnih naslova u kojima se pojam Bosna i Hercegovina upotrebljava na način kao da je riječ o državnoj zajednici istovjetnoj kroz različite historijske periode. Ovo namjerno naglašavam zbog onih koji se pravdaju kako u svojoj obradi pod tim naslovom misle(!) na teritoriju današnje Bosne i Hercegovine. Takva anahrona ležernost se može dopustiti u svakodnevnoj komunikaciji, ali za akademski kadar i literaturu, pogotovo u historiji kao nauči fakata, to nema opravdanja. Svijetle tačke u osmanističkoj produkciji u ovom smislu uglavnom dolaze od onih koji su radili direktno na izvorima, jer izvori bilježe uglavnom onovremeno imenovanje. Autori koji su u većoj mjeri ili bar parcijalno bili dosljedniji izvornim terminima su: Hazim Šabanović sa izrazima Bosansko krajište, Bosanski pašaluk i sl, Ahmed Aličić sa još izvornijim izrazom Bosanski ejalet itd.

U postjugoslovenskoj osmanistici izvjesnu pažnju terminologiji su posvetile Hatidža Čar-Drnda, Fazileta Hafizović, Snježana Buzov, Enes Pelidija itd. Naravno, dešavala su se pri tom i odstupanja od standardnog jezika u odnosu na općeprihvaćene nazive (janjičari-jeničeri-janičari), ali to je vezano i za promjene u pristupima vlastitoj prošlosti (pašaluk-ejalet), za nedostatke historiografske opće leksike (valija-guverner-namjesnik, sultan-car-padišah), za jačanje uticaja pojedinih balkanskih historiografija kroz vlastitu terminologiju (višestoljetna upotreba riječi Selanik na prostoru Bosanskog ejaleta krajem 19. stoljeća ustupa mjesto nazivu Solun, npr. Ihlevne postaje Livno bez „h“) itd.

Drugo, a što proizlazi iz prvog: Poslije rata 1992-1995. osmanistika obolijeva od bolesti koja rijetko pogađa rad nebosanskih naučnika – od lokalizacije! To ću vam pokazati preko jedne pojave posljednjih dana, a što ima tragova i u osmanističkom ležernom pristupu ovoj problematici. Ovih dana su bili izbori za Bošnjačko nacionalno vijeće Sandžaka. Svi naši mediji, upravo iz razloga totalnog anahronog gledanja na pojam Sandžaka, uporno to nazivaju Bošnjačko nacionalno vijeće Sandžaka, a radi se, ustvari, samo o BNV srbijanskih dijelova Sandžaka! Ostali dijelovi pripadaju drugim državama. U Crnoj Gori, npr, postoji isto BNV, a i Crna Gora teritorijalno ima dijelove Sandžaka. Paralelno sa takvom anahronom lokalizacijom dolazi i do parcijalizacije svijesti o narodu, pa se čak osmanisti koji rade isključivo period u kojem je Bosanski ejalet (od Šapca do mora i od Zvečana do Virovitice) odjednom vežu za današnje granice Bosne i Hercegovine, a narod koji se van tih granica i danas naziva Bošnjacima i svoj jezik naziva bosanskim, ostaje van okvira interesovanja. Ovdje ne govorim samo

o današnjim Bošnjacima kao muslimanskom stanovništvu Bosne, o tome bi trebalo da govore istraživači savremene historije, nego o Bošnjacima koji su bili i katolici, i pravoslavci. Zamislite kakav je osjećaj kad u Mađarskoj naidete na katoličke porodice iz Mostara koje za sebe kažu da su Bošnjaci i čak prave distinkciju u odnosu na katolike koji dolaze sa hrvatskih prostora koje ili koji se nazivaju Šokcima. Đ. Šarošac ovako opisuje neke detalje: „Hrvati koji ovdje žive dobro poznaju etničku granicu. Bosanske Hrvate nikada nisu zvali Bošnjacima, kako su oni sami sebe nazivali. S obzirom da naselja seoskih Šokaca (Hrvata) od Bosanskih Hrvata odvaja cesta koja vodi iz Pečuha prema Mohaču, nazivaju ih ‘oni preko drumu’. A podravski Šokci, budući da se Bošnjaci nalaze sjeverno od njih, iz Viljanske i Šikluške planine, dali su im ime ‘Planinci’. Zbog postojećih jezičnih, kulturnih i gospodarskih sličnosti etničke skupine Šokaca i Bosanskih Hrvata, javna uprava te mađarsko i njemačko stanovništvo Županije naziva ih Šokcima, a žitelji susjednih mađarskih sela Bošnjacima (bosnyák).⁶ U jednoj raspravi srpskog mitropolita Stevana Stratimirovića *O Vlasima*, stoji da „Turci u Bosni i Srbiji svakog hrišćanina Bosanca i Srbina Vlahom nazivaju.“ (Istakla R.S)⁷ Treba li naglašavati da bosanskohercegovački osmanisti do prošle godine nisu uzeli u fokus ovakve cijele kolonije migranata koji su svoj put završili na prostorima van granice Bosanskog ejaleta.

Treće, Sarajevo je bilo jak centar jugoslavenske osmanistike, pa i danas kolege iz bivših jugoslavenskih republika tvrde isto. Orijentalni institut u Sarajevo formiran je 1950. godine. Da je formiran sa tendencijom puno šireg naučnog angažmana, očito je bilo iz prvog naziva njegovog časopisa: *Prilozi za istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom upravom*.⁸ Zavladała je, međutim, čudna jedna neinventivnost i nezainteresiranost bosanskohercegovačkih osmanista u traganju za odgovorima na brojna namjerno ili stihijski zaobiđena pitanja. Bosna je kao dio Osmanske države nasljednik sjajnih vrijednosti koje daleko od toga da su obrađene. Teško je naći nekoga od bosanskih osmanista koji bi mogli dati detaljnije

---

6 Đuro Šarošac, *Bosanski Hrvati u okolici Pečuha*, Budapest 1990, 45. (dalje: Đ. Šarošac, *Bosanski Hrvati u okolici Pečuha*).

7 Posebno obratiti pažnju na radove Đure Šarošaca o bosanskim Hrvatima koji žive u Baranji, u gradu Pečuhu, a i u selima Kukinju, Semelju, u Salanti (gdje su došli u 18. stoljeću, a danas čine 32% sela), Udvaru kod Pečuha, Nijemetu, Poganu, itd. Šarošac konstatira da je stanovništvo sela Kukinj „po porijeklu ‘bošnjačkog jezika’ i da su ostali ovdje od vremena Turaka, a došli su iz okolice Mostara.“ Dalje Šarošac zaključuje: „Znamo da se taj zapis ne odnosi na jezik, jer takav jezik ne postoji, već na područje odakle su došli – na Bosnu.“ Đ. Šarošac, *Bosanski Hrvati u okolici Pečuha*, 20. U jednoj raspravi srpskog mitropolita Stevana Stratimirovića *O Vlasima*, stoji da „Turci u Bosni i Srbiji svakog hrišćanina Bosanca i Srbina Vlahom nazivaju.“ (Istakla R.S), *Letopis Matice srpske*, knj. 228, Novi Sad 1938, 119.

8 Kasnije je ipak bilo negodovanja da je „stari greh što je u nekadašnjem jugoslovenskom rasporedu središta naučnih istraživanja, Zagrebu ostavljeno da izučava latinske izvore, Sarajevo turske, a Beogradu vizantijske“, kao i da „niko nema više potrebe za izučavanjem turske arhivske građe nego srpski narod, a Beograd kao kulturna prestonica u tome ima prednost“ Milorad Ekmečić, *O istraživanju istorije Bosne i Hercegovine danas*, u: *Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena*, Međunarodni naučni skup 13-15. decembar 1994, Beograd 1995, 18.

informacije o tome koliko se poštovao *Zakon o zaštiti prava životinja*, da je u Bosni proveden *Zakon o zaštiti ljudske sredine* koji Evropa nije dobila prije početka 20. stoljeća! Da je poštovan u potpunosti *Zakon o humanom ponašanju prema uhapšenima*. Da je od 15. stoljeća proveden *Zakon o zaštiti potrošača*?

Na ranije pomenutom skupu u Preporodu sam spominjala da li smo se ikad zapitali zašto je *Putopis* Evlije Čelebije kod nas ostao samo u svom djelimičnom prevodu? Čelebijin rukopis ima ukupno 12 svezaka. Hrvatska već naveliko radi na ponovnom priređivanju njegovih bilješki vezanih za „hrvatske“ krajeve. Ja sam kolegama pokušavala da sugeriram isto za „bosanske“ krajeve, jer je historiografija počela da betonira selektivne detalje, pogrešnu terminologiju i subjektivna viđenja. S druge strane, svaki pokušaj nove obrade se bez ikakve analize proglašava unutar struke negativnim revizionizmom od strane onih kojima odgovara status quo u današnjem nivou naučnih istraživanja u Bosni i Hercegovini. Kad je riječ o samom *Putopisu*, ne mogu preskočiti to da on i pored jako lascivnih detalja o našim mjestima i ljudima, ima izuzetnih drugovrskih sadržaja. To je odličan izvor i za lingviste slavenskih jezika, „zapadnorumelijskih“, a i istraživače svakodnevnog života, odnosa prema homoseksualizmu, konzumaciji alkohola i sl. U zabilježenom rječniku u *Putopisu* navedene su cijele rečenice iz naših krajeva. Riječnik je namjenski pravljen za vojnike da mogu komunicirati sa domaćim ljudima, da mogu tražiti hrane za konje, pa ima i malo nepristojnijih zahtjeva, ali eto, mora se znati da postoji i taj sadržaj, ukoliko ne želimo ostati naučnici sa selektivnim pristupom izvoru. U vezi sa zaobilaznjem samo kao paradigmu ću spomenuti konzumaciju alkohola o čemu činjenice mogu narušavati mit i ideale koje poneko ima o višestoljetnom osmanskom sistemu. Evlija Čelebija, npr, opisuje (ne)zgodu koja se u kratkim crtama ovako odvila: nakon osvajanja jedne primorske tvrđave, osmanska vojska je pronašla u podrumima vino i ponapijali se. Nailazi Evlija Čelebija i oni ga zovu da im se pridruži. On ustukne govoreći: „U mojoj kući se ni list duhana nije ispušio, a da još vino pijem?!“ Pijani vojnici su skočili na njega, izvukli oružje uz riječi: „Gazi malini yemeyen kafirdir, kafiri öldürmek caiztir!“ (Onaj ko odbija gazijskog plijena, on je neprijatelj/nevjernik, a neprijatelja/nevjernika ubiti je dozvoljeno!) Evlija Čelebija se jedva spasio tom prilikom i u svom *Putopisu* ostavio zabilješku o tome. Takvih detalja je puno preskočeno, danas možemo reći neopravdano, jer su osmanisti objasnili i sastav vojske i poluvojnih redova, i prisutnost vinograda i vina, i ponašanje u saraju, a to nije nipošto ono što se može čak i sad zaključiti kao konačno u historiografiji, jer nije.⁹

Stereotipna i pojednostavljena historiografija uglavnom dolazi iz lijenosti da se radi na sebi ili iz straha od sramoćenja. Mustafa Imamović je iznenadio svojim riječima da prihvata kao kompliment optužbe da je npr. njegova *Historija Bošnjaka* stvorila mit o Bošnjacima. Nije Imamović ovim potvrdio da je pisao o mitu, nego je htio da kaže da je bar Bošnjacima dao mjesto u historiografiji. I on sam je ovu knjigu pisao kao historiju bosanskih muslimana, ali kad je objavio 1993. promijenio

⁹ Vidjeti: Ramiza Smajić, *Osobnosti bošnjačke tradicije u pluralističkom osmanskom društvu*, u: Naučni skup *Bošnjaci u Osmanskom carstvu (XV-XX stoljeće)*, Sarajevo 2016, 187-210.

je naziv u Historija Bošnjaka, kako su se bosanski muslimani službeno tad nazvali. „Kako god mi zvali jedan konkretan narod Muslimanima ili Bošnjacima, Albancima ili Šiptarima, Mađarima ili Ugarima itd, to ne mijenja činjenicu da taj narod postoji i živi svoju historijsku sudbinu.“ „Taj narod je to svoje biće uvijek jasno iskazao na način na koji su mu to političke prilike dozvoljavale,“¹⁰ ali o tim prilikama treba istraživati, učiti. Nažalost, nisam jednom potvrdu iz izvora našla samo kod književnika. Možda što književnici po svojoj prirodi ne vole granice, a možda i što se uvijek mogu pozvati na neki svoj tekst da je to ipak samo književnost. Čak i djelima ljudi koji spadaju u naše prve historiografe umanjujemo značaj tvrdnjom da hronike ne spadaju u prvorazredne izvore, dok svjetska nauka i posebno arhivske institucije u cilju širenja kulture sjećanja rade cijele projekte uključivanja narativne historije u takve izvore, promovirajući multiperspektivne i multidisciplinarnе pristupe.

Da je niz ovakvih pitanja ostavljen po strani, vidi se najčešće na visokorangiranim okupljanjima i temama kolega iz inostranstva koji postavljaju naoko krajnje jednostavna, svakodnevna pitanja, ali vi shvatite da se o tome ne govori našim studentima, da se ne daju takve teme za diplomatske, magistarske i doktorske radove, niti se o eventualnim rješenjima za neobrađene teme raspravlja. To su pitanja poput onih koje pojedine kolege i ja neformalno pokušavamo razriješiti žedno hvatajući jedni od drugih poneki usputni detalj na koji naiđemo u nekom izvoru ili literaturi. Jedno od takvih je, npr. kakav je bio sistem označavanja kuća u mahalama kasaba ili gradova, ako su bili brojevi, od čega je brojanje počinjalo. Ja sam u svojoj tezi bila u potrazi za tim gdje se organizira smještaj za masu muhadžira kad dolaze iz pravca Budima, Slavonije u samo središte Bosne. Dakle, historija nisu samo datumi bitaka i mirova.

Zaključak

Osmanisti kroz izvore dobijaju na širini pogleda i zaista je hendikep da osmanista ima malo. Dok kod nas jedan osmanista priredi izvor, što je mukotrpno, osmanističke teme rade drugi. Pretraživanje ruske produkcije, npr. srpske, hrvatske, turske i svjetske općenito, pokazuje da oni itekako rade osmanističke teme vezane za Bosnu. Stranci rade studije o identitetu Bosne, o granicama Bosne, o migracijama u Bosni, o genocidu u Bosni, o historiji Bosne. Za to vrijeme, historičari u Bosni nemaju ni strukovnog udruženja na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, a kamoli da napišu jednu višeautorsku historiju Bosne. U tom smislu vraćam se na početnu mudrost: *Da bi porazio jedan narod, dovoljna ti je jedna bitka u kojoj ćeš ga pobijediti. Da bi potpuno porobio i potčinio jedan narod, samo mu napiši historiju.*

---

10 <https://www.bhdani.ba/portal/arhiva-67-281/195/intervju.shtml>

Summary

Researchers of Ottoman period through the sources get the breadth of view and it is really a handicap that there are few researchers of Ottoman period. While one of prepares an Ottoman historical source for use, which is painstakingly hard, themes and subjects from Ottoman studies are done by others. If we browse Russian production, or even Serbian, Croatian, Turkish, and world-wide, we can see that they are doing a great deal of the Ottoman topics related to Bosnia. The foreigners are studying the identity of Bosnia, Bosnia's borders, Bosnia's migration, the genocide in Bosnia, and the history of Bosnia. During this time, historians in Bosnia do not even have a professional association at the level of the Federation of Bosnia and Herzegovina, let alone one broad history of Bosnia written by multiple authors. In that sense, *I am returning to the initial wisdom: In order to defeat one nation, one battle is sufficient for you to defeat it. To fully enslave and subjugate a nation, just write its history.*